

Kraków, 12.01.2018r.

Dr hab. Paweł Laidler, prof. UJ
Instytut Amerykanistyki i Studiów Polonijnych
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

OPINIA
O ROZPRAWIE HABILITACYJNEJ oraz DOROBKU NAUKOWYM
DRA IGORA LYUBASHENKO
PT. *TRANSITIONAL JUSTICE IN POST-EUROMAIDAN UKRAINE. SWIMMING*
***UPSTREAM* (Peter Lang, Frankfurt am Main 2017, ss. 170)**

UWAGI WSTĘPNE

Doktor Igor Lyubashenko jest adiunktem w Centrum Studiów nad Demokracją Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej w Warszawie. W 2010 roku uzyskał na Wydziale Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce na podstawie rozprawy *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec państw Europy Wschodniej*. Od tego czasu habilitant opublikował dwie monografie (z czego jedna jest właśnie rozprawą doktorską, a druga osiągnięciem wskazanym jako podstawa do awansu naukowego), jedną pracę zbiorową (której jest współredaktorem), jeden artykuł z części „A” wykazu MNiSW (współautorstwo), jedenaście artykułów naukowych (z czego dwa są napisane wspólnie z innymi autorami) oraz sześć rozdziałów w opracowaniach zbiorowych (z których dwa to również współautorstwo). Dr Lyubashenko jest również autorem trzynastu ekspertyz poświęconych głównie analizie polityki Ukrainy, opublikowanych w ramach jego pracy w Polskim Instytucie Spraw Międzynarodowych.

Biorąc pod uwagę monografie, artykuły naukowe i rozdziały w pracach zbiorowych należy stwierdzić, że w sensie ilościowym dorobek przedstawiony do oceny nie jest znaczący, zwłaszcza, że obydwie monografie autorstwa habilitanta to prace tworzone w celu uzyskania awansu naukowego, a z osiemnastu tekstów naukowych będących artykułami w czasopiśmie naukowych lub rozdziałami w pracach zbiorowych aż pięć stanowi współautorstwo i to nie zawsze przy 50% udziale habilitanta. Oczywiście w końcowej ocenie ilościowej nie można pominąć licznych ekspertyz przygotowanych przez habilitanta, niemniej jednak w związku z ich rekomendacyjnym charakterem oraz skromną objętością, w swojej ocenie zamierzam się przede wszystkim skupić na pozostałych tekstach naukowych. Daleki jestem od oceny dorobku naukowego tylko i wyłącznie w wymiarze kwantytatywnym, podstawą analizy powinna być bowiem jakość naukowa prac, umiejętności analityczne Autora, zdolności aplikacyjne stosowanych metod badawczych oraz wkład naukowy w rozwój dyscypliny.

Na wstępie należy poczynić trzy obserwacje dotyczące jakości dorobku habilitanta, które mogą mieć znaczenie przy jego ostatecznej ewaluacji. Po pierwsze, zdecydowaną większość dorobku stanowią opracowania mieszczące się w dyscyplinie nauk o polityce, nie mam zatem wątpliwości co do politologicznego charakteru dorobku naukowego habilitanta. Po drugie, w swoich badaniach Autor koncentrował się przede wszystkim na analizie współczesnych zagadnień ustrojowych oraz społeczno-politycznych związanych z funkcjonowaniem państwa ukraińskiego, czy to w wymiarze wewnętrznym, czy też międzynarodowym i temu poświęcił znaczną część opracowań naukowych. Po trzecie, wreszcie, ponad połowa dorobku habilitanta została napisana w języku angielskim, co wychodzi naprzeciw obecnym trendom internacjonalizacji i umożliwia publikowanie w międzynarodowych wydawnictwach naukowych, a także większą rozpoznawalność i cytowalność prac. Dokonując ostatecznej oceny dorobku naukowego należy mieć na względzie wszystkie trzy wspomniane wyżej kwestie.

OCENA ROZPRAWY HABILITACYJNEJ

Publikacją wskazaną przez habilitanta jako dzieło stanowiące główne osiągnięcie naukowe w rozumieniu art. 16 ust. 2 ustawy jest monografia *Transitional Justice in Post-Euro-Maidan Ukraine. Swimming Upstream*, wydana w 2017 roku nakładem wydawnictwa Peter Lang. Już sam fakt opublikowania monografii w języku angielskim w renomowanym wydawnictwie naukowym stanowi dowód, że habilitantowi zależało na zaprezentowaniu wyników swoich badań szerszemu gronu czytelników i nie mam wątpliwości, że z uwagi na przedmiot analizy i język publikacji, tak się stanie.

W rozprawie Pan dr Igor Lyubashenko podejmuje niezwykle aktualną problematykę sprawiedliwości tranzycyjnej (*transitional justice*), analizując konkretne polityki publiczne oraz sądowe i pozasądowe mechanizmy rozliczalności z przeszłością w okresie transformacji z reżimu niedemokratycznego do demokracji. Z uwagi na wieloletnie zainteresowania badawcze Autora przedmiotem analizy jest Ukraina, a więc państwo, które – jak wynika z lektury rozprawy – stanęło u progu licznych wyzwań związanych z procesami udemokratycznienia i wdrażania zasady rządów prawa, ale również konfrontowania się z kontrowersyjną przeszłością w kontekście społecznego i politycznego poczucia sprawiedliwości. Odmienne jednak niż w przypadku innych państw Europy Środkowo-Wschodniej, czy nawet innych byłych republik radzieckich, najpoważniejsze wyzwania związane z wdrażaniem mechanizmów sprawiedliwości tranzycyjnej nastąpiły na Ukrainie w stosunku do okresu po upadku komunizmu. Jedną z największych wartości rozprawy jest zatem umiejętność właściwego zdefiniowania problemu badawczego i wykazania w jaki sposób (i czy w ogóle) narzędzia stosowane w innych państwach przechodzących transformację opartą na rozliczalności z przeszłością mogą mieć zastosowanie na Ukrainie. Z tej perspektywy monografia wydaje się być dziełem zarówno oryginalnym, jak i bardzo ambitnym, gdyż Autor stawia sobie za cel analizę bardzo współczesnych zjawisk i procesów politycznych, co bez

wątpienia naraża go na ryzyko uzyskania niepełnych rezultatów badań oraz postawienie nie do końca precyzyjnych i właściwych wniosków badawczych. Skoro bowiem główna część rozprawy dotyczy implementacji określonych polityk i mechanizmów sprawiedliwości tranzycyjnej w latach 2014-2016, to niewątpliwa wartość aktualności analizowanej problematyki zderza się z trudnością w ocenie rzeczywistych skutków zastosowania tych mechanizmów. Sam Autor ma tego świadomość, do czego nawiązuje zarówno we wprowadzeniu, jak i wnioskach końcowych. Jednym z celów rozprawy jest bowiem zbadanie, czy implementacja mechanizmów sprawiedliwości tranzycyjnej na Ukrainie ma wpływ na rozwój polityczny państwa, zwłaszcza z perspektywy procesu jego udemokratycznienia (s. 15). Abstrahując od tego, że nie do końca jasne jest w jaki sposób Autor zamierza ten „wpływ” badać, to niewątpliwą trudnością w uzyskaniu zadowalających odpowiedzi na tak postawione pytanie badawcze jest zbyt krótki upływ czasu od momentu wdrożenia konkretnych rozwiązań ustrojowych w życie do chwili oceny rezultatów ich działania. Wszak tym co łączy tranzycję, transformację, demokrację, przemiany ustrojowe, czy implementację konkretnej polityki jest upływ czasu, wszystkie te zjawiska są bowiem procesami. Do tego nawiązuje zresztą główna konkluzja monografii, że implementacja polityk związanych ze sprawiedliwością tranzycyjną nie zapewnia widocznych efektów w procesie demokratyzacji Ukrainy (s. 152-153). Nawet jeśli w chwili oddawania książki do druku tego typu wnioski były zasadne, to jego ocena po upływie dwóch kolejnych lat może być nieco inna. Powyższe uwagi nie mają jednak za zadanie osłabić wartości badań prowadzonych przez habilitanta, a jedynie wskazać na potencjalne słabości rezultatów tych badań i możliwe „niespełnienie” się samego badacza w ocenie analizowanych zjawisk. Najważniejsze jednak, że dr Lyubashenko ma świadomość takiego stanu rzeczy (stawia otwarte pytanie *when does transition end?* – s. 21), dążąc do tego by jego książka habilitacyjna stała się podstawą do prowadzenia dalszych, pogłębionych badań na temat rozliczalności oraz polityki historycznej Ukrainy.

Oprócz wyboru problematyki badań walorem rozprawy jest jej interdyscyplinarność. Autor świadomie nie ogranicza się do ukazania problemu sprawiedliwości tranzycyjnej jedynie w wymiarze polityki wewnętrznej Ukrainy, ale podejmuje się wielopłaszczyznowej analizy, która dotyczy różnych okresów współczesnej historii Ukrainy (czego rezultatem jest ostateczne podzielenie procesów wdrażania sprawiedliwości tranzycyjnej na fazy), narzędzi stosowanych w zależności od okoliczności społeczno-politycznych (skuteczność sądowych i pozasądowych mechanizmów jest uzależniona od tych okoliczności) oraz czynników wpływających na przemiany ustrojowe na Ukrainie (które możemy podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne, jak również polityczne, prawne, społeczne i militarne). W ten sposób rozprawa dotyka nie tylko klasycznych wątków ustrojowych poruszając zagadnienia natury prawnopolitycznej (w tym konstytucyjnej), ale również kwestie społeczne, takie jak choćby stosunek obywateli do rewidowanej przeszłości, czy wsparcie dla procesów demokratyzacji kraju. Autor doskonale wie, że pełna analiza zjawisk odnoszących się do procesów sprawiedliwości tranzycyjnej

powinna brać pod uwagę czynniki o charakterze społecznym, a nawet i kulturowym, co nie pozostaje bez znaczenia dla ostatecznej skuteczności implementowanej polityki.

Również w sferze metodologicznej odzwierciedlona jest interdyscyplinarność podjętych przez Autora badań. Choć sam dosyć skromnie odnosi się do stosowanych przez siebie metod i narzędzi badawczych, to jednak lektura rozprawy wskazuje na umiejętne wykorzystywanie przez habilitanta metod charakterystycznych dla nauk o polityce, nauk prawnych i nawet nauk o mediach. W monografii przeważa metoda instytucjonalna, można jednak również odnaleźć elementy metody strukturalnej i funkcjonalnej, a także nie bez znaczenia pozostaje zastosowana analiza tekstu prawnego (w tym elementy hermeneutyki prawniczej) oraz analiza danych statystycznych. Badania mają charakter zarówno teoretyczny, jak i empiryczny, choć sam Autor zauważa, że znaczna część analizy odnosi się do eksploracji źródeł zastanych oraz zastosowania metody deskryptywnej, zwłaszcza w tych fragmentach, które zajmują się chronologicznym opisem wydarzeń mających miejsce na Ukrainie w trakcie i po tzw. Euromajdanie oraz w Donbasie i na Krymie. Przy określaniu celów rozprawy, Autor otwarcie przyznaje, że podejmuje próbę „opisu polityk [sprawiedliwości tranzycyjnej] na Ukrainie” i zbadania „w jakim wymiarze odpowiadają teoretycznym aspektom funkcjonowania” tej sprawiedliwości (s. 15).

Ważną częścią rozprawy jest zatem dyskurs teoretyczny prowadzony w rozdziale pierwszym, choć osobiście mam niedosyt związany z niechęcią Autora do zaangażowania się w głębszą analizę istniejących w literaturze koncepcji sprawiedliwości tranzycyjnej, co kilkakrotnie podkreśla w swojej monografii (m.in. s. 15 i s. 25). Przytaczane definicje pojęć kluczowych dla zrozumienia istoty sprawiedliwości tranzycyjnej pochodzą od specjalistów zajmujących się tą problematyką, ale przede wszystkim w wymiarze europejskim, a nie międzynarodowym. Nie do końca jest tak, jak Autor stwierdza, że „transformacja w krajach postkomunistycznych stała się podstawą teorii sprawiedliwości tranzycyjnej” (s. 32). Nie deprecjonując oczywiście badań prowadzonych w tym zakresie przez Samuela Huntingtona, czy Francisa Fukuyamy należy stwierdzić, że nie byli oni badaczami, dla których pojęcie sprawiedliwości tranzycyjnej stanowiło podstawowy przedmiot analizy. Tymczasem Autor pominął dorobek tych badaczy, którzy podejmowali dyskurs dotyczący mechanizmów rozliczenia się z przeszłością wdrażanych w państwach Ameryki Łacińskiej, które jako pierwsze zmierzyły się z problemem określanym współcześnie jako sprawiedliwość tranzycyjna (m.in. Cath Collins, Juan Mendez, Monica Serrano, czy Elin Skaar, a w polskiej literaturze m.in. Marcin Komosa, Magdalena Śniadecka-Kotarska i Michał Stelmach). Mam oczywiście świadomość, że z uwagi na położenie geograficzne i geopolityczne Ukrainy odniesienia dla dorobku badaczy zajmujących się przemianami demokratycznymi w Europie Środkowo-Wschodniej wydaje się bardziej właściwe, ale skoro jednym z celów rozprawy było zbadanie, które mechanizmy wchodzące w zakres sprawiedliwości okresu transformacji są stosowane na Ukrainie, to należało w większym stopniu przywołać przypadki takich państw jak Peru, Kolumbia, Chile, czy Argentyna gdzie w latach 80-tych i 90-tych XX wieku

próbowano implementować sądowe i pozasądowe narzędzia rozliczalności (sądy, komisje prawdy, nowelizacje konstytucji) w czasach transformacji z reżimów autorytarnych do systemów demokratycznych. Takie odniesienie byłoby zwłaszcza wskazane z przypadku analizy międzynarodowych czynników wpływających na przemiany polityczne w państwach okresu transformacji, co miało miejsce również na Ukrainie (o czym Autor sam pisze). Nie twierdzę, że brak wspomnianych przykładów osłabia walory badawcze rozprawy habilitacyjnej, ale niewątpliwie ogranicza zarówno dyskurs teoretyczny na temat zakresu i charakteru stosowanych mechanizmów sprawiedliwości tranzycyjnej, jak również zmniejsza ilość podmiotów analizy komparatystycznej stosowanej przez Autora.

Zasadne było natomiast sięgnięcie do koncepcji rozwoju politycznego według Fukuyamy opartej na trzech kluczowych elementach: ewolucji państwa, rządów prawa i demokratycznej rozliczalności, przy czym habilitant słusznie zaznacza, że rozwój polityczny nie musi prowadzić do osiągnięcia stanu demokracji (s. 22). Opierając się na rozumowaniu Fukuyamy oraz teorii sprawiedliwości tranzycyjnej stworzonej przez Ruti Teitel, Autor wyodrębnił trzy istotne czynniki, które powinny być brane pod uwagę podczas analizy mechanizmów rozliczalności politycznej okresu transformacji: polityczną naturę sprawiedliwości tranzycyjnej, problem przemocy w chwilach fundamentalnych przemian politycznych oraz fakt, że przemiany te są zazwyczaj dynamiczne i bardzo złożone (s. 23-24). Najważniejsze jednak, że potrafił zastosować ramy teoretyczne do badań empirycznych dotyczących przemian politycznych na Ukrainie, docierając do istotnych wniosków odnośnie źródeł tych przemian (brak odpowiedzialności władzy, funkcjonowanie „demokracji oligarchicznej”, brak właściwych narzędzi rozliczalności). Właściwie przy tym ukazuje wielowymiarowość ukraińskiej transformacji politycznej, która wynika ze skomplikowanej sytuacji politycznej, społecznej i międzynarodowej. Zwłaszcza wątki międzynarodowe, do których Autor się odnosi uważam za kluczowe w zrozumieniu złożoności wyzwań przed jakimi państwo ukraińskie stanęło w początkach XXI wieku, szczególnie zaś od roku 2014. Zaangażowanie Rosji w konflikt na Krymie, zmieniające się podejście władz w Kijowie wobec potencjalnego członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej i NATO, aktywność Komisji Weneckiej zmierzającej do podniesienia poziomu demokratyczności Ukrainy, czy procedury związane z próbą zaangażowania Międzynarodowego Trybunału Karnego, to ważne zagadnienia, którym habilitant poświęcił sporo miejsca w swojej analizie.

O ile wysoko oceniam te części rozprawy, w których Autor przywołuje paradygmat sprawiedliwości tranzycyjnej i przedstawia sposoby implementacji poszczególnych polityk i mechanizmów rozliczalności politycznej na Ukrainie, o tyle z większym dystansem odnoszę się do fragmentów monografii, gdzie Autor świadomie pozbawia siebie możliwości przeprowadzenia głębszej analizy istotnych kwestii z punktu widzenia przedmiotu badań. O pierwszej takiej sytuacji już wspominałem, odnosząc się negatywnie do zbyt wąskiego ujęcia teoretycznych wymiarów funkcjonowania sprawiedliwości tranzycyjnej. W tym kontekście, oprócz refleksji na temat rozliczalności okresu transformacji w Ameryce Łacińskiej, zabrakło

– moim zdaniem – szerszej dyskusji nad względnością pojęcia sprawiedliwości oraz nad rodzajami tranzykcji, z jakimi państwa mają do czynienia w sytuacji przemian polityczno-społecznych. Druga kwestia, nad którą należało się skupić to przybliżenie ram ustrojowych państwa ukraińskiego, a więc choćby krótkie przedstawienie założeń systemu politycznego i prawnego wraz z określeniem podstawowych zasad konstytucyjnych obowiązujących w poszczególnych okresach współczesnej historii analizowanej przez habilitanta. Pomimo, że zagadnienie ustroju państwa jest tłem dla prowadzonych rozważań, to jednak trudno jest pominąć fundamentalne dla zrozumienia charakteru danego ustroju kwestie podziału władzy, idei suwerenności narodu, a także zakresu ochrony praw obywatelskich. Dzięki lekturze rozprawy poznajemy konkretne instytucje (parlament, prezydent, sąd konstytucyjny) oraz obserwujemy ich ewolucję, ale pozbawieni jesteśmy informacji na temat fundamentów systemu polityczno-prawnego Ukrainy. Z drugiej strony, pojawia się rozdział szósty, który – jak sam Autor wskazuje – nie ma bezpośredniego związku z analizowanymi mechanizmami sprawiedliwości tranzycyjnej, a w którym przybliżone zostają pewne reformy polityczne podjęte po roku 2014. Jeżeli habilitant uznał, słusznie zresztą, że reformy instytucjonalne, takie jak reforma wymiaru sprawiedliwości, stanowią ważne tło dla implementacji tych mechanizmów, to powinien był wzbogacić monografię o rozdział ustrojowy, w którym nakreśliłby w sposób jasny i przejrzysty kierunki zmian politycznych i ewolucję ustrojową państwa. Kwestie te powinny znaleźć się w jednym z rozdziałów wprowadzających do analizowanej problematyki, tym samym, zapewne, zmieniając strukturę rozprawy i przenosząc zagadnienia z rozdziału szóstego na początek (zwłaszcza, że elementy prawa wyborczego zostały przybliżone dopiero na s. 145).

Powyższe uwagi wydają się szczególnie istotne, kiedy Autor przytacza ważne – z punktu widzenia ustrojowego – zagadnienia, nie decydując się jednak na analizę ich rzeczywistego charakteru. Sytuacja taka ma miejsce m.in. wówczas, gdy habilitant opisuje działania Parlamentu Ukrainy z 2014 roku unieważniające orzeczenie Sądu Konstytucyjnego Ukrainy z roku 2010 i wprowadzające system parlamentarny, co, jak sam stwierdza, nie jest zgodne z obowiązującą w państwie demokratycznym zasadą rządów prawa (s. 45). To bardzo ważne, bezprecedensowe, wydarzenie nie skłoniło jednak Autora do podjęcia głębszej analizy obydwu aktów prawnych stanowiących podstawę konfliktu konstytucyjnego, co mogłoby pozwolić na wyciągnięcie wniosków dotyczących specyfiki przemian ustrojowych w okresie transformacji. Mam świadomość tego, że habilitant nie jest prawnikiem, niemniej jednak w innych fragmentach pracy z powodzeniem dokonuje analizy tekstów prawnych, co wydaje się zresztą nieodzownym warunkiem koniecznym do przeprowadzenia jak najpełniejszej analizy zjawisk związanych ze sprawiedliwością tranzycyjną. Proszę zauważyć, że Autor sam podkreśla kluczowe znaczenie „konstytucjonalizmu w czasach przemian” (s. 126), co tym bardziej powinno skłaniać do głębszego namysłu nad treścią oraz sposobami interpretacji ukraińskiej konstytucji przez predestynowane do tego instytucje. Nie ma wątpliwości, że zdefiniowanie charakteru ukraińskiego konstytucjonalizmu i próba odpowiedzi na pytanie

w kierunku jakich modeli konstytucjonalizmu Ukraina zmierza w czasach transformacji politycznej, ułatwiłoby Autorowi realizację postawionych celów badawczych. Tymczasem w przypisie znajduje się skromne odniesienie do konstytucjonalizmu tranzycyjnego w Republice Południowej Afryki, pominięte natomiast są prace odnoszące się choćby do podobnych zjawisk w innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej.

Uwagi podobnej natury (związane z brakiem analizy dotyczącej konkretnych zjawisk) pojawiają się kilkakrotnie przy okazji prezentowania danych statystycznych dotyczących podejścia ludności ukraińskiej wobec ważnych zagadnień ustrojowych, w tym również tych odnoszących się do mechanizmów sprawiedliwości tranzycyjnej. O ile wysoko oceniam sam fakt przedstawiania badań opinii publicznej (o społecznym wymiarze analizy już wcześniej wspominałem), o tyle nie do końca rozumiem dlaczego w kilku przypadkach ostatnie dane pochodzą z połowy 2015 roku, podczas gdy analizowany okres to lata 2014-2016. Nawet jeśli założymy, że książka została oddana do druku w połowie roku 2016 (co wynika z treści monografii oraz informacji w przypisach dotyczącej dat wejścia na strony internetowe), to pozostaje rok (od maja 2015 do maja 2016), podczas którego z pewnością prowadzone były badania ankietowe dotyczące przemian ustrojowych na Ukrainie. Ma to o tyle kluczowe znaczenie, że analiza posiadanych przez Autora danych pozwala na wyciągnięcie wniosków odnośnie ewolucji poglądów Ukraińców względem polityk sprawiedliwości tranzycyjnej, tym samym badania z początku roku 2016 mogłyby wnieść ważne dane dla ostatecznych konkluzji monografii. W rozprawie takie dane pojawiają się jedynie w ostatnim rozdziale gdzie przedstawiony jest ogólny stosunek obywateli do sytuacji politycznej w państwie (s. 146-148).

Bez względu na powyższe uwagi, jestem zdania, że monografia wskazana jako główne osiągnięcie w procedurze habilitacyjnej posiada istotne walory naukowe, na które składają się oryginalny przedmiot badań, dobrze skonstruowane pytania badawcze, interdyscyplinarny charakter analizy, zastosowanie licznych metod badawczych z zakresu nauk o polityce, nauk prawnych, a nawet socjologii i nauk o mediach, dobrze prowadzona narracja, a także właściwa forma i język rozprawy. Pomimo pewnych słabości opracowania, wynikających albo z przyczyn obiektywnych (zbyt krótki upływ czasu uniemożliwiający przeprowadzenie analizy skutków procesów politycznych stanowiących podstawę badań), lub subiektywnych (nie do końca zrozumiałe ograniczanie się w prowadzeniu analizy teoretycznej, ustrojowej i prawnej), Autor przyczynił się do pogłębienia dyskursu na temat zakresu mechanizmów stosowanych w ramach sprawiedliwości tranzycyjnej, zwłaszcza w przypadku państw o bardzo złożonej sytuacji politycznej, społecznej i międzynarodowej, jak Ukraina. I właśnie ta wielowymiarowość, czy też wielopłaszczyznowość przypadku ukraińskiego stanowi największą wartość ocenianej rozprawy, gdyż Autor nie tylko ma świadomość konieczności prowadzenia interdyscyplinarnej analizy, ale również dzięki temu wyróżnia trzy wymiary sprawiedliwości okresu transformacji na Ukrainie. Każdy z tych wymiarów został w monografii właściwie zdefiniowany i umieszczony we właściwym kontekście historyczno-politycznym oraz społecznym, a na dodatek habilitant umiejętnie potrafił dokonać komparatystyki ukraińskich

mechanizmów rozliczalności politycznej z ich odpowiednikami stosowanymi w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Choć pozostaje niedosyt związany z niepełnymi wnioskami dotyczącymi skuteczności ukraińskich polityk sprawiedliwości tranzycyjnej, to pozostaje mieć nadzieję, że dalsze badania, realizowane przez habilitanta w ramach projektu Narodowego Centrum Nauki przyniosą odpowiedzi na wszystkie postawione w rozprawie pytania badawcze.

OCENA POZOSTAŁEGO DOROBKU NAUKOWEGO HABILITANTA

Analiza dorobku habilitanta po uzyskaniu stopnia doktora pozwala na wyodrębnienie przynajmniej czterech zakresów badawczych, w których publikował on rezultaty swoich badań naukowych, choć niemal wszystkie opracowania dotyczą bardziej lub mniej bezpośrednio problematyki związanej z najnowszą historią polityczną Ukrainy. Do najpóźniej podjętego wątku badawczego należy analiza sprawiedliwości tranzycyjnej w wymiarze ukraińskim, która stała się nie tylko głównym przedmiotem analizy w rozprawie habilitacyjnej, ale również była wiodącym tematem dwóch innych artykułów naukowych. Zwłaszcza pierwszy z nich, *The Puzzle of Transitional Justice in Ukraine*, zasługuje na uwagę, gdyż został opublikowany w międzynarodowym czasopiśmie naukowym *The International Journal of Transitional Justice*, znajdującym się w części „A” wykazu czasopism naukowych MNiSW. Wciąż do rzadkości należy sytuacja, w której niesamodzielnemu pracownikowi naukowemu publikuje w uznanym czasopiśmie międzynarodowym wyniki swoich badań, a fakt, że wspomniany artykuł został napisany wspólnie z prof. Klausem Bachmannem wcale nie umniejsza roli habilitanta w przygotowaniu tekstu. Artykuł przybliżył najważniejsze teorie sprawiedliwości tranzycyjnej i umieszcza je w ukraińskim kontekście politycznym obejmującym lata 2014-2016, a więc po wydarzeniach Euromajdanu. Autorzy przybliżają specyfikę ukraińskiej rzeczywistości prawno-politycznej oraz społecznej i zajmują się z jednej strony mechanizmami rozliczalności politycznej, z drugiej zaś charakterem ukraińskiej najnowszej polityki historycznej. Lektura artykułu koreluje z najważniejszymi wnioskami zawartymi w późniejszej monografii autorstwa habilitanta, zwłaszcza w odniesieniu do procesu lustracji oraz sądowych narzędzi sprawiedliwości okresu transformacji. Natomiast drugim artykułem, napisanym tym razem samodzielnie przez habilitanta, w którym porusza on kwestie związane z rozliczalnością polityczną na Ukrainie jest tekst *Trying to Move a Rock. Lustration in Ukraine* opublikowany w 2016 r. na łamach czasopisma „New Eastern Europe”. Choć artykuł ten porusza ważny problem lustracji w państwach przechodzących transformacje polityczne z systemów autorytarnych do demokratycznych, to jednak analiza ma charakter bardzo ogólny i jest bardzo krótka, bo zaledwie 6-stronicowa. W dodatku, pomimo odnoszenia się do pewnych kwestii teoretycznych, jak również konkretnych wypowiedzi polityków lub badań opinii społecznej, artykuł nie posiada żadnych przypisów ani listy pozycji bibliograficznych, przez co trudno jest ocenić jego walor naukowy.

Do drugiego zakresu, który jest właściwie głównym zakresem badawczym wokół którego habilitant skupił swoje zainteresowania jest szeroko pojęta reforma polityczna Ukrainy

w dobie przemian wywołanych wydarzeniami mającymi miejsce w ostatnich kilku latach. Istotne jest, że są to teksty analizujące zarówno politykę wewnętrzną Ukrainy, jak i badające wątki międzynarodowe związane z funkcjonowaniem państwa ukraińskiego. Do tej grupy należy sześć opracowań mających różny charakter naukowy. Przede wszystkim warto zwrócić uwagę na pracę zbiorową, którą habilitant współredagował ze wspomnianym już wcześniej prof. Bachmannem, stanowiącą zbiór artykułów pióra międzynarodowych badaczy, teoretyków i praktyków, na temat różnych ujęć przemian politycznych, społecznych i gospodarczych na Ukrainie, od uzyskania niepodległości aż do wydarzeń Euromajdanu. O ile praca redakcyjna niekoniecznie musi stanowić znaczny wysiłek naukowy, o tyle napisanie artykułów poświęconych problematyce ukraińskiej już takim wysiłkiem z pewnością jest, zwłaszcza, że habilitant napisał dwa takie teksty, w tym jeden wspólnie z prof. Bachmannem. Pierwszy artykuł, *Euromaidan: From the Students' Protest to Mass Uprising*, stanowi ciekawą analizę przyczyn konfliktu z końca 2013 roku i początków roku 2014 na Ukrainie, wraz z próbą ukazania dynamiki zmian społecznych i politycznych kryjących się za wzrostem niezadowolenia społecznego począwszy od roku 2010. Autor podzielił wydarzenia na Euromajdanie na trzy fazy (inicjacji, organizacji i konfrontacji), przybliżając zmiany nastrojów społecznych wraz z pojawianiem się nowych faz konfliktu oraz najważniejsze podmioty biorące udział w protestach w Kijowie. Szczególnie interesująca wydaje się analiza organizacji pozarządowych odgrywających istotną rolę podczas konfliktu i wpływających na tendencje wśród protestujących, choć – co warto zauważyć – bez jednoznacznego odniesienia ideologicznego. Natomiast drugi artykuł, którego habilitant jest współautorem, *The Role of Digital Communication Tools in Mass Mobilisation, Information, and Propaganda*, dotyczy roli narzędzi komunikacji cyfrowej w czasach kryzysu politycznego na Ukrainie. Autorzy przybliżają rozwój mediów elektronicznych po 1991 roku i obserwują wzrastającą rolę internetu wśród młodych ludzi, a główna część artykułu dotyczy sposobów, w jaki media elektroniczne zostały wykorzystane podczas Euromajdanu w celach komunikacyjnych, ale i propagandowych. Choć artykuł w dużej mierze dotyczy problematyki z zakresu medioznawstwa, to jednak ujęcie proponowane przez Autorów ma wyraźnie politologiczny charakter, gdyż nowe media są analizowane pod kątem ich wpływu na wydarzenia polityczne oraz jako narzędzie do uprawiania polityki, zarówno przez władze ukraińskie i – w większym wymiarze – przez zainteresowaną sytuacją polityczną na Ukrainie Rosję. Artykuł ten jest bardzo bogaty w źródła bibliograficzne, a prezentowane w nim wykresy i tabele przedstawiają istotne dane dotyczące kierunku rozwoju propagandy za pomocą komunikacji cyfrowej.

Sytuacji politycznej na Ukrainie po 2014 roku jest poświęcony również artykuł *Samozwańcze republiki w ukraińskim Donbasie: udawane quasi-państwa* [„Roczniki Nauk Społecznych”, t. 8(44), nr 1], w którym habilitant nie tylko przybliży funkcjonowanie Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej, ale podnosi istotne z punktu widzenia ukraińskiej racji stanu wątki dotyczące ich formalnoprawnego statusu oraz tendencji separatystycznych wśród ukraińskiego społeczeństwa. Szczególnie ciekawe dla mnie, jako

prawnika, są rozważania związane z międzynarodowym charakterem konfliktu ukraińskiego i rolą Rosji, która – jak zauważa habilitant – „odgrywa rolę rzecznika i politycznego adwokata” obydwu separatystycznych Republik. Jak wiadomo, nie jest to pierwszy przypadek, kiedy Rosja uznaje funkcjonowanie pewnych terytoriów znajdujących się na terenie byłych państw bloku radzieckiego i dążących do oderwania się od macierzy. I choć konkluzje zaprezentowane przez Autora nie dają separatystycznym republikom wielkich szans przetrwania, to sam fakt ich istnienia i oddziaływania na politykę ukraińską stanowi niezwykle ciekawy przedmiot badawczy.

Innym artykułem poświęconym polityce Ukrainy jest *NATO-Ukraine Partnership* napisany wspólnie z Konradem Zasztowtem (w: *NATO Future Partnerships*, red. R. Ondrejcsak, B. Górka-Winter, Warszawa 2012), w którym zaprezentowano wyzwania związane z ewentualnym członkostwem Ukrainy w Sojuszu Północnoatlantyckim, związane przede wszystkim z pozycją geopolityczną Ukrainy oraz jej wewnętrzną sytuacją polityczną. Autorzy właściwie definiują przeszkody na drodze Ukrainy do NATO i przedstawiają możliwe przyszłe scenariusze polityczne związane z międzynarodową pozycją państwa ukraińskiego. Dwa pozostałe teksty dotyczące przemian politycznych na Ukrainie zostały napisane w czasopiśmie „New Eastern Europe”. Pierwszy z nich, 8-stronicowy *On the Edge of Change* dotyczy wyzwań przed jakimi stoją władze w kontekście koniecznych procesów demokratyzacji kraju, w tym prowadzenia bardziej transparentnej polityki i przeprowadzenia konstytucyjnych reform. Drugi, 5-stronicowy (!) *Euromaidan. Chronicles of a Networked Revolt* przybliży najważniejsze wydarzenia Euromajdanu i ich możliwe konsekwencje polityczne dla przyszłości państwa i społeczeństwa ukraińskiego. O ile w pierwszym z tych tekstów znów nie ma przypisów i bibliografii, o tyle drugi przynajmniej w kilku miejscach odnosi się do konkretnych dokumentów, które habilitant cytuje. W moim przekonaniu artykuły te trudno jednak zaklasyfikować jako pełne artykuły naukowe, z uwagi na ich skromną objętość oraz brak wyraźnego odniesienia do źródeł i literatury wykorzystywanej podczas prowadzonej analizy.

Trzeci zakres badawczy dotyczy szeroko rozumianej polityki sąsiedztwa Unii Europejskiej. Problematyka relacji Unii z państwami znajdującymi się na jej wschodniej granicy stanowi temat najobszerniejszego dzieła przygotowanego samodzielnie przez dra Lyubashenkę. W 2012 roku wydał on swoją pracę doktorską nakładem Domu Wydawniczego Duet, zatytułowaną *Europejska Polityka Sąsiedztwa Unii Europejskiej wobec państw Europy Wschodniej*. W monografii tej Autor przeprowadził wielopłaszczyznową analizę uwarunkowań Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS) wobec takich państw jak Ukraina, Białoruś, czy Mołdawia, przybliżając czytelnikowi charakter procesów politycznych, społecznych i gospodarczych zachodzących we wschodniej Europie. Autor zastosował przy tym liczne metody badawcze, takie jak metoda instytucjonalna i strukturalna oraz analiza historyczna, prowadził badania w kontekście regionalnym i ogólnoeuropejskim, a także ukazał specyfikę praktyki politycznej wybranych państw wschodnioeuropejskich. Monografię cechuje nie tylko

logiczna struktura oraz spójnie prowadzona narracja, ale również umiejętności analityczne Autora, który nie tylko potrafił właściwie zdefiniować wyzwania przed którymi stoją strony relacji UE-Europa Wschodnia, ale także był w stanie zaprezentować możliwe kierunki rozwoju tych relacji. O interdyscyplinarnym charakterze monografii niech świadczy umiejętność przeplatania analizy polityczno-prawnej z analizą społeczno-ekonomiczną i analizą polityki bezpieczeństwa, a nawet z elementami analizy kulturowej, zwłaszcza przy określaniu specyfiki kultury politycznej badanego regionu. Na uwagę zasługuje bardzo bogata bibliografia, zarówno w warstwę dokumentów i aktów prawnych, jak i międzynarodowej oraz polskojęzycznej literatury przedmiotu. Bez wątpienia książka ta, bezpośrednio po rozprawie habilitacyjnej, jest najmocniejszą pozycją w dorobku habilitanta.

Problematyce EPS poświęcił on jeszcze trzy rozdziały w pracach zbiorowych, w tym dwa napisane w języku polskim, a jeden w języku angielskim. Nie podejmuję się jednak osobnej oceny tych artykułów, gdyż nie tylko dotyczą problematyki już poruszonej przez habilitanta w rozprawie doktorskiej, ale w dużej mierze są powtórzeniem badań i wniosków z badań stanowiących podstawę monografii *Europejska Polityka Sąsiedztwa...*, opierając się również na tych samych źródłach bibliograficznych.

Ostatnim zakresem badawczym, któremu habilitant poświęcił część swojego dorobku są opracowania dotyczące roli nowych mediów, w tym zwłaszcza komunikacji cyfrowej. Jest to jednak dorobek bardzo skromny. Mamy tu pięć artykułików zamieszczonych w „New Eastern Europe” o łącznej długości 25 stron, co daje zaskakująco niską średnią pięciu stron na artykuł. W dodatku zostały one opublikowane w takich czasopismach, w których nie wymagano od autorów przypisów lub w których pojawiały się one jak na lekarstwo. Uważna (choć nie zajmująca wiele czasu) lektura tych tekstów skłania do refleksji, że przynajmniej część z nich ma bardziej charakter popularnonaukowy niż naukowy. Trudno zatem na ich podstawie uznać, że stanowią istotny wkład w rozwój dyscypliny, zwłaszcza że tylko niektóre z nich wiążą funkcjonowanie nowych mediów z procesami demokratyzacji państw w okresach transformacji politycznej.

Mam świadomość, że w wykazie przedstawionym przez habilitanta znajdują się jeszcze dwa artykuły, które są poświęcone problematyce wyborczej w Polsce, a więc zagadnieniom nie stanowiącym jego głównego zainteresowania badawczego. Problem jednak w tym, że udział habilitanta – jak sam przyznaje – to jedynie 20% procesu przygotowywania artykułu do publikacji, czyli mniej niż 1/3 stanowiąca równy udział współautorstwa przy trzech autorach artykułu. Absolutnie nie zamierzam deprecjonować wkładu pracy i zaangażowania naukowego Pana dra Lyubashenki, ale trudno jest mi ocenić jaki był jego rzeczywisty wkład w ostateczną wersję opublikowanych tekstów. Znam natomiast dorobek pozostałych współautorów i wiem, że są uznanymi badaczami problematyki wyborczej, w tym szczególnie kwestii partycypacji wyborczej oraz procesów decyzyjnych w wyborach, a ich badania empiryczne przede wszystkim dotyczą Polski. Stąd nie podejmuję się oceny weryfikacji zaangażowania habilitanta w proces przygotowania artykułów *Kto kształtuje polską politykę – o aktywności*

i nieaktywności wyborczej Polaków oraz Determinanty preferencji wyborczych: polska w latach 1997-2015. Należy jednak podkreślić, że obydwa teksty są poważnym studium wyborczym, korzystającym z rozbudowanych narzędzi badawczych przygotowanych i zastosowanych przez Autorów, opublikowanym w renomowanym czasopiśmie naukowym „Studia socjologiczne”. Udział procentowy habilitanta pozwala zatem na przyznanie mu łącznie wpływu na przygotowanie i napisanie 1/5 każdego z artykułów, wiadomo również, że brał on aktywny udział w projekcie naukowym dotyczącym problematyki wyborczej oraz wystąpił wspólnie z Mikołajem Cześnikiem i Michałem Kotnarowskim podczas ogólnopolskiej konferencji naukowej prezentując częściowe wyniki badań.

Na koniec warto odnieść się do osobnej kategorii tekstów znajdujących się w dorobku habilitanta, jaki stanowią ekspertyzy sporządzone na zlecenie Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. Ekspertyzy te zostały opublikowane z „Biuletynie PISM” lub jako „policy papers” w latach 2011-2013, a ich tematyka oscyluje wokół zagadnień związanych z polityką wewnętrzną Ukrainy lub polityką innych państw wobec Ukrainy. Habilitant wypowiada się w ten sposób m.in. na temat integracji europejskiej Ukrainy, jej polityki społecznej, pozycji gospodarczej w regionie, czy konkretnych wydarzeń politycznych we współczesnej historii Ukrainy, jak choćby wyborów roku 2012. Jawi się on nie tylko jako znawca problematyki ukraińskiej, lecz przede wszystkim jako analityk i politolog, który potrafi umiejętnie definiować współczesne wyzwania polityczne Europy Wschodniej oraz tworzyć rekomendacje dotyczące możliwych kierunków rozwoju polityki regionalnej i lokalnej w rzeczonym zakresie. Największą wartością pracy eksperckiej habilitanta wydaje się wpływ tej pracy na wybór przez niego problematyki badawczej, o czym sam wspomina w autoreferacie.

POZOSTAŁE AKTYWNOŚCI HABILITANTA

Wśród pozostałych aktywności habilitanta należy wyróżnić jest zaangażowanie w realizację projektów badawczych. Pan dr Lyubashenko jest kierownikiem grantu Narodowego Centrum Nauki pt. *Stosowanie mechanizmów sprawiedliwości tranzycyjnej w warunkach trwającego konfliktu zbrojnego*, a także wykonawcą dwóch grantów NCN: *The Impact of International Criminal Tribunals on Media, Political Discourse and Institutional Reform in the Countries Affected by these Tribunals' Decisions* (projekt rozpoczęty w roku 2012) oraz *Wpływ reguł wyborczych na jakość demokracji lokalnej w Polsce* (projekt rozpoczęty w 2015 roku). Dodatkowo jest członkiem zespołu badawczego *Polskiego Generalnego Studium Wyborczego* realizowanego przez Uniwersytet SWPS, a także realizował w 2016 roku grant ze środków na badania statutowe Uniwersytetu SWPS, dzięki któremu przygotował monografię stanowiącą główne osiągnięcie naukowe w postępowaniu habilitacyjnym.

Habilitant brał udział w ogólnokrajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych prezentując wyniki swoich badań, choć szczerze przyznam, że ilość tych konferencji nie jest imponująca. Osiem konferencji w sześć lat to dorobek niewielki,

a dodatkowo tylko dwie z tych konferencji odbyły się poza granicami Polski (Cambridge 2015 oraz Nowy Jork 2016). Natomiast problematyka referatów wygłaszanych przez habilitanta jest ściśle związana z jego podstawowym przedmiotem badań, czyli przemianami polityczno-społecznymi we współczesnej Ukrainie oraz zagadnieniami powiązаныmi z mechanizmami sprawiedliwości tranzycyjnej. Pozytywnie należy ocenić aktywność habilitanta w zakresie organizacji wydarzeń o charakterze naukowym, w tym seminariów eksperckich poświęconych polityce ukraińskiej oraz nowym mediom, jak również jego członkostwo w redakcji czasopisma naukowego „New Eastern Europe” i funkcję sekretarza redakcji „Polskiego Przeglądu Dyplomatycznego”.

UWAGI KOŃCOWE

W uwagach wstępnych do niniejszej recenzji stwierdziłem, że nie będę oceniał dorobku naukowego habilitanta w wymiarze ilościowym lecz jakościowym, ale i tutaj mam wątpliwości z jednoznaczną oceną. Z jednej strony dr Lyubashenko dał się poznać jako uznany badacz i ekspert od problematyki politycznej związanej z najnowszą historią Ukrainy, o czym świadczą dwie wysoko przeze mnie ocenione monografie, zarówno pod kątem merytorycznym, metodologicznym, jak i z perspektywy wykorzystanej przez Autora źródeł naukowych i literatury. Ocena recenzenta przede wszystkim dotyczyć powinna rozprawy stanowiącej główne osiągnięcie naukowe i tutaj – pomimo pewnych uwag krytycznych – potwierdzam naukowy charakter dzieła, jak również jego znaczenie dla rozwoju dyscypliny nauk o polityce. Pozytywnie należy również ocenić kilka artykułów naukowych opublikowanych przez habilitanta w renomowanych czasopismach naukowych oraz w pracy zbiorowej przez niego współredagowanej. Osobiście jestem pełen uznania dla umiędzynarodowienia dorobku habilitanta, ponieważ znaczna część jego publikacji została przygotowana w języku angielskim. Wysoko oceniam również zaangażowanie habilitanta w działalność ekspercką oraz jego znaczną aktywność projektową.

Z drugiej strony trudno oprzeć się wrażeniu, że przynajmniej kilka publikacji określonych w wykazie jako artykuły w czasopismach naukowych nie spełnia wszystkich walorów przydawanych pracom naukowym, co związane jest ze zbyt wąsko prowadzoną analizą oraz z brakiem przypisów i bibliografii. Kolejną kwestią kontrowersyjną są teksty naukowe, które habilitant popełnił wspólnie z innymi badaczami, co z założenia nie powinno być krytykowane (wszak umiejętność współpracy naukowej i publikowanie wyników wspólnych badań jest esencją pracy każdego badacza). Jednak zastanawia ilość takich artykułów w stosunku do całościowego dorobku habilitanta, a także fakt, że jego udział w przygotowaniu niektórych z tych tekstów był ograniczony. Nie napawa również optymizmem ilość konferencji naukowych, w jakich habilitant prezentował wyniki swoich badań, w tym jedynie dwie konferencje mające miejsce poza granicami Polski.

Wszystko to sprawia, że podjęcie ostatecznej decyzji w ocenie dorobku naukowego habilitanta jest utrudnione. Niemniej jednak, po głębokiej analizie aktywności naukowej

i publikacji habilitanta, w tym zwłaszcza monografii *Transitional Justice in Post-Euromaidan Ukraine. Swimming Upstream* stwierdzam, że kompetencje merytoryczne i metodologiczne dra Igora Lyubashenki są wystarczające i mieszczą się w obszarze nauk społecznych, w dyscyplinie nauk o polityce. Tym samym **rozprawa stanowiąca główne osiągnięcie naukowe w wystarczającym stopniu odpowiada wymaganiom art. 16 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym, zaś pozostały dorobek dra Lyubashenki, pomimo pewnych słabości, uzasadnia nadanie mu stopnia doktora habilitowanego w zakresie nauk o polityce, o co niniejszym wnoszę.**

